

Fikir Hareketleri Üzerine

Atilla Yayla*

I. Ülkelere Renk, Tarihe Şekil Veren Unsurlar

Ülkelerin siyasî, hukukî ve iktisadî sistemlerinin rengini ve temel özelliklerini belirleyen en önemli unsurun ne olduğu tartışılabilir. Gerçekten, bir ülkenin sınırlı ve anayasal yönetime mi, keyfi/despotik yönetime mi; hukukun üstünlüğüne mi, üstünlerin hukukuna mı; özel mülkiyet ve özgür mübadele üzerine kurulu serbest piyasa ekonomisine mi, bir gurup âkil adamın çekip çevireceği komuta ekonomisine mi dayanacağını kim veya ne belirleyecektir? Soruyu biraz daha genişleterek sormak da mümkün. Neden 19. yüzyılın egemen siyasî-sosyal söylemleri ile 20. yüzyılın hâkim siyasî-sosyal retorığı arasında büyük farklılıklar vardır? Niçin insanlık tarihinin en kanlı savaşları I. ve II. Dünya Savaşları olarak 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır? Neden 19. yüzyıl bir özgürlük 20. yüzyıl ise bir totaliterizm çağı olarak bilinir hale gelmiştir? Bunu her iki çağdaki siyasî liderler mi, tesadüfler mi, adı bilinmeyen veya unutulmuş "kahramanlar" ve "fâiller" mi sağlamıştır? Siyasî elitler mi, bürokratik sınıflar mı, gittikçe genişleyen oy hakkının mühim bir güç haline

getirdiği seçmen kitleleri mi ülkelere ve yüzyıllara şekil vermiştir? Yoksa tarihin ve ülkelerin şeklini Marksistlerin dediği gibi sınıf savaşları mı belirlemektedir?

Bu çerçevedeki soruların tam, kesin ve herkesi ikna edecek bir cevabının verilebileceğini sanmıyorum. Şüphesiz, burada sayılan ve aklımıza gelebilecek daha başka faktörlerin her birinin ülkelerin ve yüzyılların şekillenmesinde değişen derecelerde etki ve katkısı olmuştur. Ancak, dünyanın geçmişini ve bugününü, ülkelerin rengini, tarzını belirlemede bu faktörlerin hepsinden daha önemli bir unsur vardır: Fikirler/kanaatler. Bugün bilhassa Marksizmin etkisindeki popüler tarih kültürünün bize kaçınılmaz olduğunu, neredeyse insan iradesinin dışında ortaya çıktığını, beşerin irade ve tavrından tamamen bağımsız olarak cereyan ettiğini söylediği bir çok gelişmenin, alt-üst oluşun, hadisenin, hiç de kaçınılmaz olmadığını ve insan iradesinin mutlak anlamda dışında vuku bulmadığını biliyoruz. Özellikle onların ortaya çıkmasında rol oynayan, etkili olan bireyleri, gurupları, organizasyonları buna itenin bir kaçınılmazlık değil, çeşitli faktörler olduğunu ve bu faktörler arasında muayyen fikirlerin, kanaatlerin, anlayış ve algılayışların ve onların etki-

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi.

siyle ortaya çıkan tercih, karar ve eylemlerin müstesna bir yer işgal ettiğini gösteren pek çok örneğe sahibiz.

Başlangıçtaki sorumuza dönersek, 19. yüzyılın özgürlük ve serbest ticaretin daha çok saygı gördüğü ve tatbik alanı bulduğu bir çağ olmasının sebebi, önceki yüzyıllarda, yani 17. ve 18. yüzyılda bu değerleri anlatan, açıklayan, öven, tavsiye eden fikir/ kanaat ortamının baskın hale gelmesiydi. Bu fikir ve kanaatler daha başka faktörlerle birlikte siyasi ve iktisadi alanlarda gitgide daha serbestiyetçi yapılanmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Ve bu kanaat ve fikirlerde Smith, Hume, Ferguson, Mandeville, Burke, Locke gibi filozofların izleri vardı. Buna karşılık, 19. yüzyıl, özgürlüğü, sınırlı yönetimi, aklın tanrılaştırılmamasını, özel mülkiyet ve serbest ticareti savunan görüşlerin korumacı, plânlamacı, total, toplum mühendisliğine dayanan görüşler karşısında gerilediğine şahit oldu. 19. yüzyılın sonlarına doğru gitgide ağırlık kazanan ve yayılan bu tür görüşler Saint-Simon, Comte, Hegel ve nihayet Marx gibi filozoflardan kaynaklanmaktaydı. Yirminci yüzyılın totaliterizm felâketleri bu filozofların ve onların izleyicilerinin görüş ve icraatları üzerinde yükseldi. Yani, faşist, nazi ve sosyalist totaliterizm birer kaçınılmazlık değildi. Totaliterizmin fikir plânında özgürlüğü gerileterek hâkim fikir/kanaat haline gelmesinin günlük hayattaki yansımasıydı ve Hayek'in dediği gibi önlenmeleri pekâlâ mümkündü.¹

Fikir adamlarının ve filozofların insanlığın gidişinde ne denli ve nasıl etkili olduklarına birçok yazar tarafından dikkat çekilmiştir. Bu konuyla ilgili belki de en ilginç ifade-

ler ünlü iktisatçı Keynes'e aittir. Sözlerindeki iddianın en iyi ispatı bizzat kendi meslekî hayatı olan Lord Keynes şöyle demektedir:

*“Siyaset filozofları ve iktisatçıların fikirleri, doğru da olsalar yanlış da olsalar, genellikle sandıklarından çok daha güçlüdür. Gerçekten, dünya başka bir şey tarafından yönetilmez. Kendilerinin her (hangi bir) entellektüel etkiden muaf olduğunu düşünen pratik insanlar genellikle bazı müteveffa iktisatçıların köleleridir.”*²

Keynes'in 1936'da kaleme aldığı bu ifadeler, fikir adamlarının etkilerini biraz abartmak ve karikatürize etmekle birlikte önemli bir gerçeğe de işaret etmektedir. Fikirler çok güçlüdür. Hakikaten, uzun vadede fikirlerden daha güçlü silâh yoktur. Mamafih, fikirlerin gücü sadece filozofların varlığına bağlı olmaktan ziyade fikri geliştiren filozoflarla birlikte o fikirlerin entellektüel izleyicilerine ve onların söz konusu fikirleri yayma, yaygınlaştırma, geliştirme ve günün problemlerine uyarlamadaki başarılarına bağlıdır. Aksi takdirde, Peter Bauer'in dediği gibi, filozofların ve kitaptaki halleriyle fikirlerin önemi bizi vahim biçimde yanıltacak kadar büyütülmüş de olabilir.³ Başka bir deyişle, fikirlerin etkisiyle filozofların etkisi aynı değildir. İlki ikincisinden daha geniştir ve varlığını ikincisine borçlu olmakla beraber onu da kapsar. Birçok durumda fikirler müelliflerinin öngördüğünden çok daha fazla ve geniş açılım ve tatbikat imkânlarına sahip olabilir.

Bu yüzden, tesir icra edebilmek için, fikirlerin, izleyicilere ve daha geniş kitlelere götürülmeye, benimsetilmeye ihtiyacı vardır. İşte bu şans bulan, bu duruma ulaşan fikir ve ka-

¹ 20. Yüzyıl totaliterizminin fikrî-felsefî temellerinin neler olduğunu anlamak için mutlaka okunması gereken bir eser F. A. Hayek'in *Kölelik Yolu*'dur (çev. Yıldırım Arsan, Ankara: Liberte Yayınları, 2001).

² J. M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London, Macmillan, s. 383'ten aktaran John Blundell, *Waging the War of Ideas*, London: IEA, 2001, s. 63.

³ Peter Bauer, *From Substance to Exchange*, Princeton: New Forum Boks, 2000, s. 4-5.

naatler, ülkeleri ve dünyayı etkilemekte, biçimlendirmektedir. Bunun en iyi ispatı İngiltere, ABD, Rusya, Çin gibi ülkelerin sistemlerinin bu ülkelerdeki fikir hareketlerine paralel olarak zaman içindeki dönüşümleri ve genel olarak 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın temel karakteristik özelliklerinin ortaya çıkış şekli ve sürecidir.

II. Fikir Hareketleri: Tarihî ve Güncel Örnekler

Fikirlerin, yaratıcılarının kafasından çıkıp daha geniş kitlelere ve özellikle ülkelerin kaderini çizmede etkili olan kimselere taşınmasında, o fikirleri benimseyen ve onlar adına ve uğruna fikir mücadelesi yürüten grupların, hareketlerin vazgeçilmez bir yeri vardır. Bu hareketlerin kendi tarihleri, aynı zamanda, fikirlerin ülkelerin özelliğini belirlemede ne kadar etkili olduğunun mikro örneklerini teşkil etmektedir. İlginç bir şekilde, bu örnekler siyasî yelpazenin her noktasında boy gösterebilmektedir. Bu yazıda bu tür fikir hareketlerinin üçü tarihî, biri güncel dört örneğini kısaca ele alacağım.

A- R. Cobden ve J. Bright'ın Tahıl Kanunları Karşıtı Hareketi

İlk örneğimiz, 19. yüzyıl İngiltere'sinde Richard Cobden ve John Bright'ın *Tahıl Kanunları Karşıtı Ligi*'dir. Cobden ve Bright, A. Smith'in serbest ticaret fikrini halka taşıyan ve somut bir adım olarak da tahıl ithalatını ağır vergiler koyarak âdeta yasaklayan tahıl kanunlarının ilgasını sağlayan bir hareketi yaratan ve yürüten kişilerdir. Cobden ve Bright, tahıl kanunlarının fakir halkı mağdur ettiğini, yoksulların kötü beslenmelerine sebep olduğunu görmüşler ve sadece iktisadî değil, aynı zamanda ahlâkî bir savaş açmışlardır. Şüphesiz, bu durumda, ithalatın engellenmesinden kazanç sağlayan üreticileri ve onlar ta-

rafından ikna edilmiş veya onlarla ittifak halindeki siyasetçi ve bürokratları karşılarında bulmuşlardır. Tahıl ithalatını yüksek vergiler koyarak engelleyen bu kanunlar ve onların sahiplerine karşı mücadele vermek, elbette ki, kolay olmamıştır. Bunun için ülke çapında uzun vadeli bir kampanya yürütmek gerekmiştir. Böyle bir kampanya ise hem yüksek bir organizasyon ve ikna gücüne, hem kaynak bulma ve kullanma becerisine, hem de fikirler ve olgular alanında rakiplere/hasımlara üstün gelmeyi sağlayacak bilgi ve birikim ve araştırma kabiliyetine ihtiyaç yaratmıştır.

Bu ikilinin bir araya gelmesi, birlikte her birinin tek başına olsaydı sahip olacağından daha büyük bir etkileme gücüne kavuşmalarını sağlamıştır. Cobden ve Bright, adeta soluk almaksızın İngiltere'nin her yerini ziyaret etmiş, her gittikleri yerde toplantılar yapıp davalarını anlatmıştır. Bir süre sonra, onların fikirlerini paylaşanların sayısı artmakla beraber, halkı ikna etmenin hedefe ulaşmada yetersiz kaldığı ve Avam Kamarası'ndaki Toryler (muhafazakârlar) ve Whiglerin (liberaler) toprak sahiplerinin menfaatlerini savunmada bayağı istekli olmaları yüzünden parlamento içinde de etkili olmak gerektiği anlaşılmıştır. Cobden, 1841'de parlamentoya girmiştir. Yıl 1845 olduğunda hâlâ ortada bir başarı yoktur. Buna karşılık Cobden ve Bright'ın yürüttüğü muazzam kampanyanın her birine kişisel bir maliyeti de olmuştur. Özel hayatları daralmış, hatta tekstil alanındaki işleri bile bozulmuştur. 1845'de yaşanan bir yağmur felâketi tahıl üretimini vurmuş; bu arada İrlanda kıtlığı yaşanmıştır. Bunun üzerine Cobden ve Bright, mücadeleyi yoğunlaştırmış ve nihayet çabaları meyve vermiş; 1 Şubat 1849 itibarıyla Tahıl Kanunları'nın ilgası kararlaştırılmıştır. Tahıl Kanunları'nın kaldırılması İngiltere'nin refah seviyesinin yukarı tırmanmasının önündeki

ciddî bir engeli tasfiye etmiştir.⁴ Kısaca, kararlı, inançlı ve bilgili iki kişinin öncülüğündeki kesintisiz ve çok yönlü bir mücadele İngiltere gibi bir ülkede iktisat politikalarında hayatî bir değişikliğin gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Bu değişiklik, bütün toplumun lehine olmuş ve İngiltere'nin genel refah seviyesi hızla yükselmiştir. Özellikle fakir halk kesimleri bu yenilikten büyük yarar sağlamıştır. Daha ucuza ve daha iyi beslenme imkânına kavuşmuştur.

B- F. Bastiat'ın Serbest Ticaret Birliği

İkinci örneğimiz, İngiltere'deki Tahıl Karşıtı Lig ile bağlantı halinde olan ve Fransa'da F. Bastiat tarafından ticarete korumacılığa karşı yürütülen serbest ticareti savunma hareketidir. Ünlü yazar, gazeteci, siyasetçi, polemikçi F. Bastiat, serbest ticaret politikalarını teşvik etmek için Serbest Ticaret Birliği'ni kurmuştur. Bastiat'ya göre ticarî özgürlük bütün dünya milletleri için kıymetlidir. Buna rağmen filozof organizasyonunu Ticaret Özgürlüğü Birliği veya Gümrük Tarifelerinin Tedricî Reformu İçin Birlik şeklinde adlandırmamıştır. Yazara göre serbest ticaret terimi daha iyidir çünkü bireyin kendi emeğinin ürününü, yani özel mülkiyetini serbestçe kullanma hakkını çağrıştırmaktadır.⁵

Bastiat tavizsiz bir özel mülkiyet taraftarıdır ve ona göre özel mülkiyet medeniyetin temel dayanağıdır. Özel mülkiyetin olmadığı yerde ne medeniyet, ne refah, ne barış, ne saadet varolabilir. Özel mülkiyet aynı zamanda hukukun da kaynağıdır. Hukukun başlıca

görevi, adaleti tesis etmek, yani, özel mülkiyeti korumaktır.

Bastiat 1801'de doğmuş, formel bir eğitim almamış ve 1840'lara kadar dikkat çekici bir özellik veya faaliyet sergilememiştir. A. Smith'in ve özellikle ülkedaşı iktisatçı J. B. Say'ın serbest ticaretle ilgili fikirlerinin derin tesiri altında kalmıştır. Londra'da yayınlanan gazeteleri okurken Richard Cobden ve John Bright'ın serbest ticaret için yürüttüğü mücadeleyi öğrenmiş ve bundan çok etkilenmiştir. Cobden ve Bright'ın hareketiyle ilgili bütün bilgi ve malzemeleri toplamış ve zamanla Cobden ile yazışmaya başlamıştır. Daha sonra Cobden ve Bright'ı İngiltere'de ziyaret etmiştir.⁶ Bu olaydan sonra Bastiat yazı hayatında boy göstermeye başlamıştır. Çeşitli gazete ve dergilerde makaleler yayınlamış ve ismi yavaş yavaş entelektüel ve siyasî çevrelerde işitilmiştir.⁷ Bir süre sonra, etkili, üslup sahibi, mücadeleden ve fikrî kavgadan asla yılmayan, özgürlük taraftarı bir yazar ve düşünür olarak temayüz etmiştir.

Bastiat fikirde olduğu gibi faaliyetlerinde de Cobden ve Bright ikilisinin stratejisini takip etmiştir. Cobden ve Bright'ın serbest ticaret hareketini başkentte değil başka bir şehirde, Manchester'da başlatıp (ki bu yüzden Manchester liberalleri olarak da bilinirler) sonra Londra'ya gitmeleri gibi, Bastiat da evvelâ Bordeaux'da Bordeaux Serbest Ticaret Birliği'ni oluşturmuş; sonra Paris'e geçip 10 Mayıs 1846'da bütün ülke çapında faaliyet gösterecek Serbest Ticaret Birliği'ni kurmuştur. Aynı yılın 29 Kasım'ında Bastiat 4 ile 8 sayfa hacminde ve haftalık *Le Libre Exchange*

⁴ R. Cobden ve J. Bright'ın mücadelesinin ve kişiliklerinin ayrıntıları için bkz. Jim Powell, *The Triumph of Liberty*, The Free Press, 2000, s. 122-130

⁵ Frederic Bastiat, "Protectionism and Communism", *Selected Essays on Political Economy*, Fransızca'dan çeviren Seymour Cain, (Ed) George B. de Huszar, The Foundation for Economic Education, Inc. Irvington-on-Hudson, New York. 1995, 4. baskı, s.17.

⁶ Powell, *a.g.e.*, s. 255.

⁷ F. Bastiat fikir tarihinin gördüğü kuvvetli üslup sahibi yazarlardan biridir. Fikirlerini ifade etmek için zaman zaman mizahı da kullanmıştır. Bu açıdan en ilginç yazısı "Mum Müstahsillerinin Dilekçesi"dir. Bu yazının Türkçe tam metnini Liberal Düşünce Topluluğu'nun web sayfasında bulabilirsiniz: www.liberal.org.tr

(Serbest Mübadele) dergisini yayınlamaya başlamıştır. Ne yazık ki 1847'de korumacılar Fransa'daki gümrük vergilerini %50 oranında azaltacak bir kanunun çıkmasını engellemiştir. Bu, serbest ticaret taraftarlarına çok büyük bir darbe indirmiştir. Bastiat'ın dergisi 16 Nisan 1848'de yayınına sona erdirmiştir.

J. Powell'a göre Bastiat fikirleri ve fikirlerini hayata aktarma yolundaki çabalarıyla Belçika, İtalya ve İspanya'daki serbest ticaret taraftarlarına ilham kaynağı olmuş; hatta Almanya'da bile etkileri ortaya çıkmıştır.⁸ Bastiat milliyetçi ve sosyalist korumacılarla, özellikle de Louis Blanc'la şiddetli fikir mücadelesi yürütmüştür. Bu arada parlamentoya girmiş ve serbest ticaret mücadelesini burada da ve çoğu zaman tek başına, azimle sürdürmüştür. Hukukun yağma aracı olarak kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır.⁹ Özgürlüğün insanların doğal bir hakkı ve özelliği olduğunu savunmuştur. Hızla yükselen, zirvesine Marx'la ulaşacak olan ve sınıflar/kesimler arası çatışmanın toplumsal hayatın esası olduğunu savunan görüşlere karşı bütün toplum kesimlerinin iktisadî çıkarları arasında âhenk bulunduğunu ileri sürmüş ve iktisadî gelişmenin herkesin yararına olacağını vurgulamıştır. Bastiat'ın mücadelesi sonraki yüzyılda da özgürlük taraftarlarını teşvik eden bir ışık kaynağı olmaya devam etmiştir. ABD'de, Leonard Read, 20. yüzyılın ilk liberal think tank'larından/egitim kurumlarından biri olan Foundation for Economic Education'ı Bastiat'dan aldığı ilhamla New York'ta kurmuş ve bu kuruluş çok başarılı çalışmalar gerçekleştirerek günümüze kadar yaşamaya muvaffak olmuştur.

Frederic Bastiat'ın *Serbest Ticaret Birliği*'nin amacı kadar yöntemi ve çalışma ilkele-

ri de ilgi çekicidir ve benzeri her hareket ve bu arada Liberal Düşünce Topluluğu için yol göstericidir. Bastiat'ın kendi ifadelerinden okuyalım:

“Birliğin hedefinin korumacı sistemin tamamıyla ortadan kaldırılması olması gerçeğinden, onun böyle bir reformun bir gün içinde tamamlanmasını umduğu ve bunun bir tek seçim sonucunda gerçekleşmesini beklediği çıkmaz. Kötüden iyiye ve sunî bir durumdan tabii bir duruma dönüş için bile, basiret gereği ihtiyatlı olmamız icabeder. Bu icra ayrıntılarını çözmek yetkililerin işidir; Birliğin fonksiyonu temel prensibi yaymak ve popüler hale getirmektir.

Kullanmak istediği/kullanmaya niyetlendiği araçlar açısından (Birlik) asla anayasal ve yasal yolların dışına çıkmayacaktır.

Son olarak, Birlik partizan olmaktan tamamıyla uzaktır. Herhangi bir endüstri sektörü, sınıf veya bölgenin çıkarı için çalışmamaktadır. O ebedî adalet, barış, birlik, serbest haberleşme, üniversal kardeşlik ve genel refah davasının savunucusudur ve bu dava her yerde ve her bakımdan tüketicilerin çıkarıyla aynıdır.”¹⁰

Bastiat'ın ülkesi Fransa'nın serbest ticarete bakışı ve ticaret politikaları inişli çıkışlı, gelişli gidişli bir seyir izlemiştir; ama Bastiat'ın yaktığı meşale yanmaya devam etmektedir. Avrupa'nın bu en devletçi ülkesinde gittikçe güçlenen bir klâsik liberal damar vardır ve kendisini özellikle entellektüel alanda her daim kanıtlamaya ve yenilemeye devam etmektedir.

C- Fabian Cemiyetinin Demokratik Sosyalizm Davası

Fikirlerin ve fikir hareketlerinin tesirini anlamamıza yardım edecek örneklerimizin üçüncüsü, farklı bir ideolojik çizgiden, sosyalizmden gelmektedir. Bu, Fabian Sosyalizmi ha-

⁸ Powell, *a.e.g.* s. 256-257.

⁹ Frederic Bastiat, *Hukuk*, (Çev.): Yıldray Arsan, Ankara: LDT Yayınları, 1998.

¹⁰ F. Bastiat, “Protectionism and Communism”, s. 198-199.

reketidir. “Demokratik” sosyalizmin en etkili temsilcisi olan Fabian Sosyalizmi 19. yüzyılın sonlarında İngiltere’de ortaya çıkmış ve 20. yüzyıl ortalarına kadar etkisini gittikçe artırarak yaşamıştır.

Fabian sosyalizminin “demokratik”liği liberal demokrasiyi kimi toplumsal problemlerin çözümünde bir yöntem ve bir siyasî idare tarzı olarak kabul etmesinden gelmemektedir. Fabian sosyalistleri de ortodoks sosyalistler gibi devrimci sosyalisttir; yani nihai hedefleri özel mülkiyetin ve piyasanın ortadan kaldırılmasını sağlayacak bir sosyalist devrimi gerçekleştirmektir. Fabianların ortodoks sosyalistlerden farklılığı, devrim yapmak için şiddete başvurmaya ihtiyaç olmadığına inanmalarındır. Ortaya çıktıkları dönemin özelliği oy hakkının genellikle muhafazakârların yaptıkları reformlar yoluyla da olsa sürekli genişlemekte olması ve buna paralel olarak işçi sınıfı mensuplarının sayısının da mütemadiyen yükselmesidir. Fabian sosyalistlerine göre bu iki gelişme eninde sonunda sosyalistlerin oy yoluyla iktidara gelmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla, şiddete dayalı bir devrime ve böyle bir devrimin gerektireceği faaliyet tarzlarına gerek yoktur. Sosyalizm demokratik yollarla kurulabilir.¹¹

Fabian sosyalizminin kurucuları Sidney ve Beatrice Webb’dir. Mensupları arasında H. G. Wells ve G. B. Shaw gibi etkileri yaşadıkları dönemi aşmış isimler de yer almıştır. 1884’de kurulan ve hiçbir zaman çok fazla üyeye sahip olmayan Fabian Cemiyeti yumuşak ve barışçıl metodu yüzünden İngiliz türü sosyalizmlerden biri (bir diğeri bir tür Troçkizm olsa gerek) olarak görülebilir. Fabianlar

¹¹ Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998. Demokratik sosyalizmin, zayıf ve yaşanan bunca tecrübeden hiç ders alınmadığını gösterdiğinden olsa gerek, çok naif bir yerli versiyonu için bkz. Sadun Aren, “Değişme, Küreselleşme ve Sosyalizm”, *Cogito*, Sayı: 31 (Bahar 2001), s. 59-67.

şiddete dayalı bir alt üst oluş yerine varolan anayasal çerçeve içinde tedrici reformlar yaparak sosyalizmi kurmayı hedefledikleri için, iki ana alana yatırım yapmayı uygun görmüştür: Entellektüeller ve bürokratlar. Kendilerinin kurduğu London School of Economics and Politics’e ilâveten, başta Oxford Üniversitesi olmak üzere, İngiltere’de ve sonra ABD’de akademik ortamlarda büyük bir ağırlık kazanmışlardır. Fabian Cemiyeti iki savaş arasında İngiliz İşçi Partisi’ni de derinlemesine etkilemeyi başarmış ve yine bu parti aracılığıyla İngiltere’yi önemli ölçüde sosyalistleşmiş bir ülke haline getirmeye muvaffak olmuştur.¹²

D- Institute of Economic Affairs ve Canlanan Liberal Düşünce

Son örneğimiz yine İngiltere’den: Institute of Economic Affairs (IEA). IEA 1950’lerin ortasında doğmuş ve yakın zamanların en başarılı fikir hareketlerinden biri olduğu hem destekleyenleri/sevenleri hem sevmeyenleri/hasımları tarafından tekrar tekrar tescil edilmiştir. Ayrıca, dünyanın birçok yerindeki benzer oluşumlar tarafından örnek alınmıştır. Bu yüzden üzerinde biraz daha uzunca durulmasını hak etmektedir.

IEA’nın iki grup ikili “kahramanı” vardır. İlk ikili 20. yüzyılın büyük liberal filozofu F. A. Hayek ve IEA’nın bânisi Antony Fisher’dır. İkinci ikili ise IEA’da işleri yaklaşık 30 yıl bizzat yürüten Ralph Harris ve Arthur Seldon’dır.

1944’de, 45 yaşında, LSE’de hocalık yapan, tanınmış ve kendini akademik çevrelerde kabul ettirmiş bir iktisatçı olan F. A. Hayek *Kölelik Yolu* adlı kitabını yayınlayarak 20. yüzyılın en büyük fikir savaşını başlatmıştır. Bu savaş, sağ kanadı II. Dünya Harbinde çö-

¹² Roger Scruton, *A Dictionary of Political Thought*, London: Macmillan, 1986, s. 187.

ken, sol kanadı ise savaştan “canlanıp kanlanarak” çıkan totaliterizme karşı fikir plânında açılan, aslında geç bile kalmış bir savaştır. Savaşın ana hedeflerinden biri, İngiltere’de ve Kıta Avrupası’nda entellektüel hâkimiyeti ele geçirmiş olan Fabian sosyalizminin tahtını sarsmak, nihaî hedefi ise özgürlükçü liberal fikirlere 18. yüzyıldaki ve 19. yüzyılın başlarındaki entellektüel itibarını ve siyasî ve ekonomik hâkimiyetini kazandırmaktır.

Ancak bu zor, hem de çok zor bir savaş olacaktır. Kollektivizm neredeyse her alanda –yer yer siyasette ve iktisatta fakat kesinlikle entellektüel alanda- iktidardadır. Bütün köşe başları bir tür veya öbür tür kollektivistlerin ve çoğu zaman sosyalistlerin kontrolindedir. O kadar ki, Hayek bu savaşı başlatırken, entellektüel itibarını ve hatta maişetini tehlikeye attığının farkındadır. Nitekim, onun kadar büyük bir kafa birkaç yıl sonra ABD’de kendisine üniversitelerde bir kadro bulmakta zorlanacak ve ancak çok az sayıdaki klâsik liberal işadamlarından birinin özel desteğiyle Şikago Üniversitesi’nde yeni icat edilmiş bir kürsüde bir profesörlük kadrosu edinebilecektir. Çünkü O bir klâsik liberaldir; yani öldüğüne inanılan bir ideolojiyi savunmaktadır ve herkesin plânlı ekonomiye imanını kuvvetlendirme çabasında birbiriyle yarıştığı bir ortamda piyasacı olduğunu ilân etmektedir. Bu piyasa ve piyasacı düşmanlığı inanılmaz ölçüde derin ve yaygındır ve daha en azından yirmi otuz yıl hüküm sürecektir. Nitekim Ralph Harris “1950’lerde piyasalardan bahsetmek Kilise’de küfretmeye benzerdi” demektir.¹³ Charles Rowley ise, yirmi yıl sonra, 1970’lerde İngiltere’de, piyasacı olduğu için üniversitesinde barınmadığını, bu yüzden bir başka üniversiteye geçmek zorunda kaldığını belirtmektedir.¹⁴

Hayek’in sol ve sağ totaliterizme meydan okuyuşu, *Kölelik Yolu*’nun İngiltere’nin ardından ABD’de basılması ve sonra ünlü ve tirajı milyonlara ulaşan *Reader’s Digest* dergisinde özetlenmesiyle, dalga dalga yayılmaya ve gitgide daha çok kişiyi etkilemeye başlar. Etkilenen okuyuculardan biri Nazilere karşı İngiliz Hava Kuvvetlerinde savaştan -ve bu savaşta kardeşini de kaybeden- pilot Antony Fisher’dır. Fisher artık ordudan ayrılmıştır. *Reader’s Digest* devamlı takip ettiği bir dergidir. Kölelik Yolu’nun kafasında çaktırdığı şimşeklerle, kitabın yazarını LSE’de ziyaret eder. Hayek’in fazla hatırlayamadığı, Fisher’in bütün ayrıntularıyla hatırladığı bu ziyarette, iki genç adam arasında, Hayek’in fikirlerini hayata aktarmada politika yapmanın ne kadar etkili ve yararlı olduğu kısaca tartışılır. Politikaya girerek İngiltere’de Hayek’in fikirlerine katkıda bulunmayı, yani daha özgür ve daha piyasacı bir İngiltere’nin ortaya çıkmasını sağlamayı düşünen Fisher’a filozofun tavsiyesi politikaya girmeyi teşvik edici değil, caydırıcıdır. Hayek Fisher’a klâsik liberal fikirleri yaymada etkili olacak başlıca yolun politika yapmak değil bir eğitim kurumunu tesis etmek olduğunu söyler.. Ve görüşme sona erer.

Fisher, Hayek’in sözleriyle ikna olmuştur; ne var ki bu tavsiyeyi realize edecek malî birikimi yoktur. Yine de, kafasında ne yapacağını netleştirmiştir. 1949’da Güney İngiltere’de bir konuşmasını dinlediği Ralph Harris’e, günün birinde piyasacı fikirleri savunan bir enstitü kuracağını ve kurduğunda onu enstitüde yönetici olarak istihdam etmek istediğini söyler. Harris ise, o gün gelince bundan memnuniyet duyacağını bildirir. İkili altı sene sonra tekrar bir araya geldiğinde Fisher kızartılmış tavuk işinde çok başarılı olmuş zengin bir işadamıdır. Enstitü kurulur ve çalışmaya başlar. Bir süre sonra, önce “part-time” iki yıl geçince de “full-time” olarak IEA’ya katılacak olan Arthur Seldon bulunur. Çekirdek kadro artık tamamdır.

¹³ Blundell, *a.g.e.*, s. 94.

¹⁴ “Charles Rowley’le Mülakat”, *Piyasa*, Sayı.3 (Yaz 2002).

İngiltere klâsik liberal mirasın kitaplarda olsun canlı olduğu bir yerdir, zira liberal filozofların çoğu zaten eserlerini İngiliz dilinde vermiştir. Dönemin İngilteresi üzerinde etkisi sınırlı olsa bile başta Oxford ve Cambridge üniversiteleri tarafından olmak üzere, Smith, Hume, Locke gibi filozofların eserleri devamlı yeniden basılmaktadır. O yüzden IEA klâsik eserlerin yeniden basımından ve siyasî sistemin kendisinden ziyade ekonomik model üzerinde yoğunlaşacaktır. IEA yöneticileri bu çerçevede kuruluşun hedeflerini şu şekilde ifade etmektedir: “Mensuplarının, mülkiyet edinme ve elde tutmanın, bireyin serbest rekabetçi piyasalara ulaşabilme hakkına/imkânına sahip olmasının ve güvenli ve dürüst bir para sistemi ihtiyacının ahlâkî temelleriyle birlikte serbest piyasa ekonomisini anladığı bir toplumun ortaya çıkmasını sağlamak...”¹⁵

IEA yöneticilerine göre özgürlükçü ve piyasacı fikirler kütüphanelerin tozlu raflarında kaldıkları (tam da dönemin İngiltere’sindeki durum) sürece bir işe yaramaz. Bu fikirlerin yalnızca üniversite muhitlerinde ve akademisyenler tarafından bilinmesi de yeterli değildir. Daha geniş kitlelere taşınmaları ve ülkenin problemlerine uyarlanmaları şarttır. Bir başka deyişle, İngiltere’nin yakıcı sorunlarına klâsik liberal teoriden türetilmiş somut çözüm önerileri geliştirilmesi gerekmektedir. Yoksa İngiltere dünyanın ilk 4. dünya ülkesi olmaya, yani zengin ve müreffeh bir Batı Avrupa ülkesi olmaktan çıkıp fakirlik ve sefalet geçmeye adaydır. Dünyada piyasacı fikirlere öncülük etmiş, endüstri devrimini ilk yapan bir ülkenin bu duruma düşmesi üzücüdür.

IEA’ya göre İngiltere’de piyasa ekonomisi canlandırılmalıdır. Ancak, serbest piyasayı/mübadeleği savunurken, onun kaynak tahsisi ve zenginlik yaratma bakımından olduğu gibi ahlâkî bakımdan da alternatiflerinden üstün

olduğu gösterilmelidir. Bu yapılmazsa, piyasacı fikirlerin hâkimiyet kazanması çok zor olacaktır. İngiltere’nin kollektivist-korumacı-sosyalist politikalarından vazgeçmesi için fikir/kanaat ortamının liberallerin lehine olacak şekilde değiştirilmesi/geliştirilmesi gerekmektedir. Bu uzun vadeli ve zorlu bir entellektüel mücadele demektir. IEA kendisine 20 yıllık bir vade biçer ve işe koyulur...

IEA entellektüel mücadelesini başarıyla vermiştir. 1956’dan 1976’ya gelinceye kadar, yani etkili olmak için kendine tanıdığı 20 yıllık vade içinde, adım adım hedefine yaklaşmıştır. Yüzlerce çalışma, araştırma, liberal ve serbest piyasacı perspektiften İngiltere’nin sorunlarını masaya yatırmış, analiz etmiş, somut politika önerileri geliştirmiştir. Önceleri kimsenin tınmadığı, bazılarının bilinçli olarak görmezden geldiği IEA zamanla varlığını ve ağırlığını kabul ettirmiştir. Bir zamanlar IEA’ya ve mensuplarına olmadık suçlamaları yöneltenler, zaman içinde kendini IEA’nın müttefiki veya onunla çalışır bulmuştur. IEA entellektüel muhitlerde, gazeteci çevrelerinde, üniversitelerde, politikacılar arasında etkili olmuştur. 2006’da 50. yılını kutlayacak olan IEA’nın, bir bütün olarak değerlendirilmeye tâbi tutulduğunda, büyük ölçüde başarılı olduğu görülmektedir. Bu, şüphesiz, IEA’nın mücadelesinin bittiği anlamına gelmemektedir, zira piyasacı fikirlerle korumacı fikirler, bireyci teorilerle kollektivist teoriler arasındaki mücadele hiçbir zaman tam olarak bitmeyecek bir mücadeledir.

IEA’nın başarısının altında yatan faktörler nelerdir? Aslında bu faktörlerin çoğu, genel olarak bu tür hareketlerin başarılı olmasını sağlayan unsurlardır. Bunların neler olduğunu gerek Ralph Haris –Arthur Seldon ikilisinin, gerekse IEA’nın bugünkü direktörü John Blundell’in yazı ve konuşmalarına göz atarak anlayabiliriz.

¹⁵ Blundell, *a.g.e.*, s. 21-22.

İlk olarak IEA, çekici, baştan çıkarıcı fırsatlara ve hedefleriyle doğrudan ilgili olmayan meşgale alanlarına direnerek bir think tank/ fikir hareketi olarak çalışmayı ve öyle kalmayı becerebilmiştir. Başka bir deyişle, bu sayede başarılı olmuştur. Hiçbir partiyle, siyasî hareketle ayrılaşmamış/özdeşleşmemiş, Fabian sosyalistlerinin yaptığı ve kendilerine çok pahalıya mal olan bir siyasî partiyle aşırı yaklaşma hatasına düşmemiştir. Fabian Cemiyeti 1945'te bu hatayı işlemiş ve entellektüel alanı süratle boşluğa terk etmek zorunda kalmıştır. Blundell'e göre bu boşluk IEA'nın işini kolaylaştırmıştır.¹⁶

İkinci olarak, IEA personelinin sürekliliği IEA'nın başarısına önemli katkılarda bulunmuştur. Personel sürekliliği sadece IEA'nın lokomotif Haris-Seldon ikilisi için değil, hemen hemen her kademedeki bütün personel açısından geçerlidir. Yöneticileri yanında yayın yönetmeni, yönetici asistanı ve kütüphaneci de IEA'da onyıllarca çalışmıştır.

Üçüncü olarak, IEA'nın faaliyetlerinin sürekliliğinin başarıda önemli payı vardır. Faaliyette süreklilik ancak uzun vadeli mücadele göze alındığında, kısa sürede şöhret, itibar ve zafer kazanmak başlıca hedef haline getirilmediğinde mümkündür. Uzun vadeli düşünme ve hesap yapma aynı zamanda fikrî saflığı kuvvetlendirmekte ve gereksiz uzlaşma ve taviz arayışlarını engellemeye yardımcı olmaktadır. Mamafih, IEA, fikrî saflık yüzünden bir ortodoksiye de düşmemiştir. Liberal gelenek içindeki bütün ekollerden, Virginia Okulu'ndan, Avusturya İktisat Okulu'ndan, Şikago Okulu'ndan ve diğer okullardan veya bireysel kabiliyetlerden ve yaklaşımlardan azamî şekilde yararlanmayı bilmiştir.

IEA'nın başarısına katkıda bulunan dördüncü faktör, onun yerleşim yeridir. Cob-

den-Bright ekolünden ve Basitat'nın Serbest Ticaret Birliği'nden farklı olarak IEA hep başkent Londra'da ve merkezî yerlerde konumlanmıştır. Ülkenin coğrafi bakımdan küçüklüğü de merkezî yerleşimi hem kolaylaştırmış hem yararlarını arttırmıştır.

IEA, Haris ve Seldon arasında harika bir işbirliğine sahne olmuştur. Bu ikili hem uyum içinde çalışmışlar ve hem de nezaketin, enerjikliğin, heyecanın, iyimserliğin ve hayatı gerektiğinde muzip bir çerçeveden görmenin timsali haline gelmiştir. Harris ve Seldon'un uyumu IEA'nın iç çalkantılardan uzak kalarak bütün dikkatini ve enerjisini ana hedef üzerinde teksif etmesini kolaylaştırmıştır.¹⁷

IEA'nın başarısının bir diğer önemli ve mutlaka söz edilmesi gereken sebebi bağımsızlığıdır. Bağımsızlığın iki ayağı siyasetle özdeşleşmeme ve entellektüel ortodoksi geliştirmeme ise son ve en az ilk ikisi kadar önemli ayağı malî bağımsızlıktır. IEA hiçbir zaman vergi mükelleflerinin parasının peşinde koşmamış ve vergi mükelleflerinin parasını kabul etmemiştir. Kendisine bir bağış yapıldığı zaman da, bu bağışların şarta bağlanmasını kabul etmemiştir.¹⁸ Malî bağımsızlık tek veya çok az sayıda çok büyük bağışçıya dayanmamayı, bağış kaynaklarını mümkün mertebe arttırmayı ve çeşitlendirmeyi gerektirir. IEA bunu gayet iyi yapabilmıştır.

IEA'nın tecrübesi IEA türünden kuruluşların iki alanda çalışma yapabileceğini göstermektedir. İlki, direkt olarak siyasa üzerinde etkili olma çalışmalarıdır. Bu, siyaseti oluşturanlar üzerinde doğrudan doğruya tesir icra etmeyi gerektirir. İkincisi, temel politikaların belirlenmesinde genel olarak ilk belirleyici unsur olan fikir ortamı ve atmosferi üzerinde etkili olmayı, tesir meydana getirmeyi

¹⁶ Blundell, *a.g.e.*, s.30.

¹⁷ Blundell, *a.g.e.* s.29-30.

¹⁸ Blundell, *a.g.e.*, s.22

hedefleyen çalışmalardır. Zaman zaman sıcak olaylarla ilgili çalışmalar yapmak, faaliyetler yürütmek gerekli olsa bile, uzun vadede başarı ilkelerle uğraşmaya, entelektüel malzeme üretmeye, fakat işin bizzat yapılmasını başkalarına bırakmaya bağlıdır. J. Blundell bu konuda Hayek'in görüşlerini şu şekilde özetlemektedir: "Kendilerini yalnızca günlük olaylarla meşgul eden/sadece günlük hadiselerle ilgilenen pratik kişiler uzun vadeyi görüş güçlerini ve dolayısıyla uzun vadede etkili olma şanslarını kaybederler. Bunun sebebi idealist olmamalarıdır. Paradoksal şekilde, sebatkâr, ilkeli ideologlar günlük problemlerin ayrıntılarıyla uğraşan kimselerden çok daha uzun vadeli etki yaratmaktadır."¹⁹ IEA, ilkelerle uğraştığı ve ilkeleri güncelle asla feda etmediği için başarılı olmuştur.

III- Fikir Hareketlerinin Başarılı Olma Şartları

Fikir hareketlerinin başarılı olmaları, hatta varlıklarını uzunca bir süre devam ettirebilmeleri belirli şartlara bağlı görünmektedir. IEA'nın hikâyesi zaten bu şartların neler olduğuyla ilgili fikir vermektedir. Mamafih, yazının bu kısmında başarı şartlarının altını konuya özellikle liberal fikir hareketleri açısından bakarak yeniden çizmekte yarar var.

A-Fikir Hareketleri Fikir Hareketi Olarak Kalmalıdır

Her fikir hareketi, başarılı olmak istiyorsa, fikir hareketi olarak kalmalıdır. Bunun için ise önce fikir hareketi olarak ortaya çıkmalı, öyle olduğunun kat'î bilincine varmalı ve o şekilde kalma konusunda kararlılık ve irade göstermelidir. Fikir hareketleri için bu açıdan iki belirgin tehlike mevcuttur. İlki aşırı aktivist olmaktır. Aşırı aktivistlik, fikir hareketlerinde

asıl olan soğukkanlılık yerine anlık haz ve heyecanları uyarıcı ve fakat yavaş yavaş da olsa fikir hareketine zarar verici, hatta onu dönüştürücü kaygan bir ortam doğurur. Aktivistlik heyecanları diri tutar; oysa, fikir hareketlerinin heyecanı diri tutmaktan çok entelektüel ilgiyi canlı tutması gerekir. Şüphesiz, bu, fikir hareketlerinin hiç heyecana ihtiyacı olmadığı ve heyecanın her tür ve dozunun fikir hareketini baltalayacağı anlamına gelmez. Esasen heyecan mutlaka olmalıdır. Bırakın fikir hareketlerini, heyecan hayatın esasıdır. Hayattan heyecan duymayan kişi hayattan çekilmeye hazırlanıyor demektir. Ancak, fikir hareketleri heyecan değil düşünce ocağıdır ve fikir hareketlerinde heyecan hiçbir zaman akli ve sağduyuyu bastırmamalıdır.

Fikir hareketlerini bu açıdan bekleyen ikinci tehlike siyâşileşmek, siyâşî faaliyeti entelektüel faaliyetin yerine ikame etmek veya siyâşî bir hareketin organik parçası haline gelmektir. Entelektüel faaliyetin gerekleriyle siyâşî faaliyetin gerekleri birbirinden çok farklıdır ve aynı anda bir çatı altında barındırılmaz. Siyâşî faaliyete bulaşırsa, siyaset ve onun siyâşî kural, siyâşî gereklilik ve oportünizm şeklindeki yansımaları yavaş yavaş fikir hareketinin partizanlaşmasına veya dışarıdan öyle algılanmasına sebep olur. Oysa, partizanlık ve partiler arasında taraf olma fikir hareketinin tesir sahasını daraltır; onu ilkelerin değil günlük olayların, gelir geçer eğilimlerin, sıradan, basit olayların kavgasını yapar hale getirir. Fikir hareketleri fikir hareketi olarak kalmada ve partiler arasında değil fikirler arasında tercih yapmada dikkatli ve ısrarlı olmalıdır.

Bunu yapmadığı veya yapamadığı için başarısız olan veya yok olan fikir hareketleri vardır. En iyi örnek düşünce tarihinin en mühim fikir hareketlerinden biri olan Fabian Cemiyeti'dir. Daha önce de belirttiğim gibi Cemiyet 1945'te kaderini İngiliz İşçi Partisi'ne bağlamakla büyük bir hata yapmış ve

¹⁹ Blundell, *a.g.e.*, s.36.

çok geçmeden tesirsiz hale gelmiştir. Ülkemizden verilebilecek örnek 1994-95'te "fırtına gibi esen" ve aniden ölen Yeni Demokrasi Hareketi'dir. Gerçi YDH bir fikir hareketi de değildi; sadece bir heyecan, iyi niyet ve umut yumağıydı. Ama, muazzam bir insan kapasitesine ve eşi az görülen bir heyecan dalgasına sahipti. Bir fikir hareketine dönüşse belki ükede gerçekten etkili olabilirdi. Lâkin, mevcut halini koruduğu veya siyasileştiği takdirde başarısız olması ve dağılması kaçınılmazdı. Nitekim öyle de oldu.

Diğer taraftan, esasen modern siyasî partilerin bir fikrin/ideolojinin pür taşıyıcısı/temsilcisi olmaları imkânı yoktur. Partiler, birer koalisyondur; hem fikirde hem beşerî kaynaklarında bir koalisyon. İdeolojik pürlük arayışı aşırıya vardırılsa parti, parti olmaktan çıkar ve siyasî partilerin fonksiyonlarını icra edemez hale gelir. Her partinin programında bir fikir hareketi açısından doğru ve yanlış şeyler olabilir. Fikir hareketleri partilere "ya hep ya hiç" gözüyle bakamaz. Bütün umutlarını bir sepete, yani sadece siyasete ve siyasette de yalnızca belirli bir siyasî partiye yatıramaz. Bir fikir hareketi için kendi fikirlerini temsil iddiasında olan saf bir partinin olması yerine fikirlerinin birden çok partide temsil edilmesi daha iyidir. Kaldı ki, bir partinin programının bir fikre yakın olması o programın partinin iktidara gelmesi halinde tam olarak uygulanacağını/uygulanabileceğinin garantisi de olamaz. Ayrıca, hiç umulmadık partilerin bir fikir hareketinin ideallerine destek ve ya köstek olması ihtimali ve potansiyeli vardır.

İngiltere ve ABD'de devletçiliği pekiştiren birçok adım liberal partiler tarafından atılabilmiştir. Türkiye'de özelleştirme konusunu anayasaya yerleştirmeye sol bir parti, DSP, öncülük etmiştir. Dolayısıyla, fikir hareketleri partizanlıktan, partilerin organik parçası olmaktan, parti mücadelesi yapmaktan veya öyle görünmekten özenle kaçınmalıdır. Her

ne sebeple olursa olsun, tersini yapmaları, intihar etmeleri anlamına gelir. Oysa, uzun vadede fikir hareketleri siyasî partilerden çok daha önemli ve etkilidir.

B- Fikir Hareketleri Bütün Dünyayı Yeniden Keşfe Kalkmamalıdır

İkinci olarak, bir fikir hareketi, özellikle liberal bir fikir hareketi, başarılı olmak istiyorsa, dünyayı yeniden keşfetmeye veya yeni baştan yaratmaya kalkmamalıdır. İnsanlığın önceki birikimini bütünüyle red veya inkâr etmemeli, bu birikimden olabildiğince yararlanmaya çalışmalı, her şeyi ben keşfedeceğim/keşfedirim sevdasına kapılmamalıdır. Bugün ekseriya ilk defa ortaya çıktığını zannettiğimiz problemlerin çoğuyla atalarımız da karşılaşmıştır. Orijinal olduğunu zannettiğimiz birçok fikir yüzyıllar önce başkaları tarafından dile getirilmiş, enine boyuna tartışılmıştır. Güçlü, etkili bir fikir hareketi olabilmek için önceki nesiller arasındaki bu tartışmalardan, yazılıp çizilenlerden, tecrübelerden istifade etmek gereklidir. Ne kadar akıllı, zekî ve iyi niyetli olursak olalım, bizden öncekileri yok sayarak bir yere varma imkânımız yoktur. Ancak daha önceki insanî birikime dayanarak, onu iyice anlayarak, yorumlayarak ve ona katkıda bulunarak ilerleyebiliriz.

Bunu yapamayanların fikir hareketi dahi olamayacağını en iyi örneği yine YDH'dır. YDH'da yer alan iyi niyetli bazı entellektüeller bir hafta sonunda bir yere kapanıp "beyin fırtınası" yapmak surtiyle ürettikleri 3-5 sayfayı büyük bir fikrî ürün saymışlar/sanmışlardır. Bu ürünler arasında diş dokunur olanlar zaten daha önce geliştirilmiş/işlenmiş fikirlere dayandığı, onların bir anlamda uzantısı olduğu için bir anlam/kıymet taşıyabilmiş, diğerleri hiçbir iz bırakmadan kaybolup gitmiştir. Yeni bir ideoloji, yeni bir çizgi üretmek hiç de kolay değildir. Tamamen yeni bir çizgi yarattıklarını sananlar çoğu za-

man zaten onlardan önce mevcut olan çizgi-lerin silik, ruhsuz, renksiz kopyaları olmanın ötesine geçememektedir.

C-Fikir Hareketleri Mahallîci ve Dar Kafalı Olmamalıdır

Dünyayı yeniden keşfetme tuhaflığına düşmenin ikinci ayağı dar kafalılığı ve mahalliliği kırmaktır. Mahallilik ve dar kafalılık çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Kendi ırkımızın en üstün ırk olduğunu, başka ırkların tecrübesinden öğrenecek bir şey olmadığını söylemek mahallilik ve dar kafalılıktır. Dinimizin bütün iyileri kuşattığını, başka dinlere ve başka kaynaklara –ideolojiler, felsefî akımlar- bakmamıza ihtiyaç olmadığını söylemek mahallilik ve dar kafalılığın bir diğer türüdür. Benimsediğimiz ideolojinin beşerî hayatın her alanını kuşattığını, başka ideolojilerden ve başka kaynaklardan –dinler, gelenekler, felsefî akımlar vs.- öğrenecek bir şey olmadığını düşünmek de dar kafalılık ve mahalliliktir. Bizim liderimizin her şeyin en iyisini bildiğine, yanılmaz ve değişmez ilkeler vazettiğine, onun sözleri ve ilkeleri dışında her şeyi reddetmemiz veya onlara kayıtsız kalmamız gerektiğine inanmak da mahallilik ve dar kafalılıktır. Dar kafalılık ve mahallilik fikir hareketlerini dogmaların savunucusu kliklere dönüştürür.

Ne yazık ki Türkiye tam bir mahallilik ve dar kafalılık cennetidir. Bu özellik hemen hemen her kesimde kendini göstermektedir. Bazı liberaller bile zaman zaman bir çeşit dar kafalılık kaskacına düşebilmektedir. Ama dar kafalılık ve mahalliliğin asıl kurbanları çeşitli türleriyle kollektivistler, yani şövenist milliyetçiler, sosyalistler ve İslâmcılardır. Kimi milliyetçilere göre Kapıkule'den ötesinin bir anlamı yoktur. Öte taraftaki herkes bize düşman, her şey yabancı ve kötüdür.²⁰ Kimi sos-

yalistler ise diğer ideolojilerden, özellikle liberalizmden öğrenilecek hiçbir şey olamaya-çağı kanaatindedir. Bu yüzden liberalizmi liberal filozoflardan okuyup öğrenerek değil, liberalizme düşman yazarlardan yararlanarak eleştirir, daha doğrusu eleştirdiklerini zannederler. Kimi İslâmcıların çizgisi milliyetçilik ve sosyalizmle bulanmış tuhaf bir çizgidir. Bunlar bir yönüyle devletçidir; diğer yönüyle devletin baskısından şikayetçi... Hristiyanlığı yayma çabalarını pejoratif çağrışımlı “misyoner” kelimesini bastıra bastıra kullanarak kınar ve bu çabaların önlenmesi için kamu otoritelerini göreve çağırırlar. Diğer taraftan da din özgürlüğünden dem vururlar. Misyonerlerin devletçe bastırılmasını talep ederken, Avrupa’da Müslümanlığın yerli halklar arasında yayılmasından sevinç duyarlar. Bazı İslâmcılar İslâmın her şey için yeterli olduğunu, onun olduğu yerde başka hiçbir şeye ihtiyaç bulunmadığını kabul etmekle kalmazlar, kendi kabullerinin başkalarına da devlet zoruyla benimsetilmesini isterler. Bir dine mensubiyetin insan kimliğini tamamen kuşatıcı ve tüketici olduğunu düşünür ve insanların yalnızca dinî tercihleriyle kimliklendirilmesini isterler. Bu yüzden, meselâ, onların dininde “Müslüman” kavramı sadece bir dine mensubiyeti değil, aynı zamanda siyasî, hukukî, iktisadî bir pozisyonu, bir tavır alışını da işaret eder. Ama işin kötüsü bu tavır büyük ölçüde belirsiz, muğlak ve oynaktır. İster istemez öyledir. Böylece, bu tür İslâmcılar dar kafalılık ve mahalliliğin bir başka örneğini sergilerler.²¹

Göktürk tarafından kaleme alınmıştır. Sabah “Kökü Dışarda” 17 Temmuz 2002.

²¹ Geçenlerde okuduğum bir gazete yazısı hayli ufuk açıydı. Yazar “Liberal İslâm”, “Sosyalist İslâm” vs. şeklindeki tanımlamalardan rahatsızlığını (ki aslında ben de bundan rahatsızım) dile getiriyor ve sonra da şu mealde devam ediyordu: “Görüyorsunuz, hep İslâm’ın, Müslümanların sırtından bir şeyler yapmaya çalışıyorlar. Sosyalistler olsun, liberaller olsun, kendi ideolojileri yetmediği

²⁰ Fikirlerin kökü dışarıda olması iddialarının anlamsızlığı ve saçmalığı üzerine kısa, fakat çok çok hoş bir yazı Gülay

Ç- Fikir Hareketleri Yıkıcı Değil Yapıcı Olmalıdır

Bir fikir hareketinin başarılı olması için yıkıcı değil yapıcı olması, umutsuzluk değil umut aşılması lâzımdır. Herşeyi yıkmayı öngören bir fikir hareketi geniş toplum kesimlerini korkutur, çok sayıda insanın ve kesimin tepkisini çeker. Esasen hiçbir zaman hiçbir toplumda her şeyin yıkılıp yeniden yapılması gerekmez, üstelik buna imkân da yoktur. Toplumların hepsinde asla yıkılıp yok edilemeyecek, yıkılıp yok edilmesi de icabetmeyecek şeyler vardır. Yıkıp yeniden kurmak değil, varolanı ıslah edip geliştirmek, hataları parça parça tasfiye ederek, yerlerine iyiyi ve doğruyu koymak daha iyi bir gelişme ve ilerleme yoludur. Bu özellikle liberaller için böyledir. Ve liberalizm insanlığa hizmet bakımından kollektivist ideolojilere nispetle çok daha elverişli ve ahlâkî bakımdan da onlardan daha üstün bir konumda bulunmaktadır.

Bir ırkın diğer ırklara, bir dinin diğer dinlere, bir yaşama tarzının diğer yaşama tarzlarına veya bir sınıfın diğer sınıflara mutlak üstün olduğuna ve bu üstünlüğün kamu otoritesi aracılığıyla tescil ve tesis edilmesi gerektiğine inanan her fikir sekteryendir ve herkesi kapsayacak bir umut halkası oluşturamaz, herkesin lehine olacak şekilde işleyemez. Kendi ırkımızın üstün olduğuna inanan şövenist bir milliyetçilik anlayışı, ülke içinde o ırktan olmayanları yabancılaştırır; başka ırka mensup yabancılar için ise hiçbir anlamı yoktur. Meselâ, Alman Nazizminin, anti-semitizmini bir yana bırakırsak, bir Türk veya bir İngiliz için ne anlamı olabilir ki! Aynı şekil-

---

için İslâm'dan destek almaya, İslâm'ı kullanmaya çalışıyorlar." Yazarın mantığını anlıyorum. Ama belki de tersi doğru. İslâm yeterli olmadığı, meselâ ideolojilerin cevabını verdiği bazı sorulara cevap veremediği için İslâm'ın yanına başka bir şey eklemek ihtiyacı doğuyor olamaz mı? Düşünmeye değer doğrusu.

de, kendi dinimizin ancak bizim anladığımız mutlak hakikati, herkese kamu gücü (devlet) tarafından dayatılması meşru ve gerekli olan doğruları kapsadığına inanırsak, bunun sonucu, din içi farklılıkların ve diğer dinlerin bastırılması olabilir. Keza, kendi yaşama tarzımızı, günün Kemalistlerinin yaptığı gibi, tek ve en iyi yaşama tarzı olarak görürsek; diğer hayat tarzlarını da kapsayacak ve o hayat tarzlarına mensup kimseleri de umutlandıracak fikir hareketleri oluşturamayız. Sınıf çatışmasını esas alan sosyalizmin mantığı ise açıkça ortadadır. Sosyalist fikir hareketleri çoğu zaman bir savaş çağrısıdır, bu çağrılar arasındaki fark, yok edilecek kesimin kimler olduğu, ne kadar geniş olduğu ve yok edişte hangi yöntemlerin kullanılacağıdır.

Buradan çıkartılabilecek sonuç şudur: Kapsayıcı, tüm toplum kesimlerine umut verecek, yapıcı bir fikir hareketi, büyük ölçüde toplumların çoğulculuğunu veri alan, buna saygı gösteren ve hiçbir istikamette bu çoğulculuğu budamayı hedeflemeyen bir fikre dayanmalıdır. Liberaller bu bakımdan daha şanslıdır. Liberalizm topluma büyük ölçüde meta-etik ve meta-normatif bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve içinde doğal toplumsal çoğulculuğun yaşaması mümkündür. En azından böyle olması ihtimali çatışmacı ve mutlak üstünlükçü fikir ve ideolojilerin aynı şeyi yapma ihtimalinden daha fazladır. O yüzden, liberal fikir hareketleri sekteryen olmamalı, toplum kesimlerini birbirine karşı kışkırtan bir dil kullanmamalı, insanlara gelecekle ilgili umut aşılmalı, bir kesimin iyiliğini diğer kesimin veya kesimlerin yok oluşunda veya kötü duruma düşürülmesinde görmemeli ve göstermemelidir. Liberal fikir hareketleri aynı zamanda insanî durum ve dünyevî şartlarla ilgili gözlem, tespit ve vaatlerinde dürüst olmalıdır. Daha iyi bir toplum arayışını sürdürmeli, hatta bu bakımdan Hayek'in dediği gibi bir ütopya sunmalı, ama

bu ütopyayı kolayca ve bir gecede ulaşılabilecek bir yeryüzü cenneti gibi takdim etmek suretiyle insanların umut ve hayallerini istismar etmemelidir.

D- Fikir Hareketleri Marjinallikten Hâkim Akım Olmaya Geçmelidir.

Başarılı olmak isteyen bir fikir hareketi kendini marjinal görüş/yaklaşım/akım olmaktan hâkim görüş/yaklaşım/akım olmaya terfi ettirmek zorundadır. Bir fikir ne kadar doğru olursa olsun, çok az sayıda insanın kafasında kaldığı, yalnızca onların ideallerini süslediği sürece onun toplum hayatında fark edilir bir etkisi olmayacaktır. Başarılı olmak kanaat/fikir ortamına hâkim olmaktan geçmektedir. Bunun anlamı bir tarafta devamlı fikir hareketini besleyecek güçlü kaynakların –filozofların, düşünürlerin- varolması diğer tarafta bu kaynaklardan neşet eden fikirleri daha kolay anlaşılır formlara büründürerek daha geniş kitlelere taşıyacak olan kimselerin sayısının mütemadiyen artmasıdır. Bu çerçevede eğitim sisteminde müfredatın belirlenmesinde etkili olmak çok büyük önem taşımaktadır.

Ülkelerdeki en önemli iktidar alanının siyasî iktidar alanı olduğu kanaati çok yaygındır. Oysa, uzun vadede bakıldığında en mühim iktidar alanı entellektüel iktidar alanıdır. Başka bir deyişle, entellektüel iktidar alanı birincil, siyasî iktidar alanı talidir. Dolayısıyla, kafalarında ülkeleriyle ilgili belirli kavrayış, ideal ve projeler olan ve siyaseti bunları uygulamanın aracı olarak kullanmak isteyen kişi ve gruplar aslında yine belirli fikir ve akımların temsilcisi veya taşıyıcısı olarak iktidara gelip gitmektedir. Yani, iktidara asıl gelen ve giden, kişiler veya partilerden çok, fikirlerdir. Gerek bürokratik gerek siyasî iktidar makamlarını kullananlar fikirlerin taşıyıcısı, aracı, taşeronudur. Bu yüzden, iktidar mücadeleleri önce fikir alanında verilmektedir. Fikir alanında mücadeleyi kazana-

mayanların, iktidara gelse veya şeklen iktidar makamlarını işgal etse bile fiilen iktidar olması, yani o ülkeye yön vermesi bir hayli zordur.

Ulus devletlerle birlikte zorunlu, toplu merkezî eğitimin ortaya çıkması veya daha önceden varolan merkezî eğitimin iyice yaygınlaşması veya kuvvetlenmesi eğitim faaliyetlerini de bu fikirler arası mücadelenin önemli alanlarından biri haline getirmiştir. Milyonlarca çocuğun/gencin standart eğitime tâbi tutulduğu modern eğitim sistemleri, ne yazık ki, her türlü fikrî/ideolojik hareketin gözünü ilk diktiği araçlardan biridir. Bilhassa, özgürlükçülükten uzak, baskıcı ve totaliter akımlar ve rejimler devlet kontrollü ideolojik eğitime olağanüstü önem vermektedir.

Toplu ve merkezî eğitim faaliyetleri, çok defa, insanların zihnini açmaktan, onları farklı dünyalardan haberdar etmekten, onlara akıl yürütmeyi ve bilgi kullanmayı öğretmekten ziyade, şiddeti değişen beyin yıkamalara dönüşmektedir. Bu problem, bırakın totaliter ülkeleri, demokratik ülkelerde dahi ortaya çıkmaktadır. Çünkü, bu olay, eğitimin niteliği kadar tarzıyla da alâkalıdır. Yani, kamu tarafından finanse edilen, bir merkezî otoritenin kontrolünde olan ve zorunlulaştırılan eğitim, her zaman için tehlikeli bir silâhtır. Toplumla ilgili mühendislik planları olanlar hep bu silâhi ele geçirmeye çalışır. Bastiat'ın sorduğu gibi: "Neden siyasî partiler eğitimi yönlendirme işini ellerine almak isterler?" Çünkü, Leibniz'in şu sözünü bilirler: "Beni eğitimin idarecisi yapın, dünyayı değiştirme işini üstleneyim."²² Evet, gerçekten, George Roche'nin Bastiat'ın fikirlerini açıklarken işaret ettiği gibi, "esas mücadele, siyaset sahasında değil, eğitim sahasında verilmek ve kazanılmak zorundadır."²³ Nitekim, 20. yüzyılın en etkili iktisat-

²² George Roche, *Free Markets, Free Men*, The Hillsdale Collage Pres, 1993, s. 151.

²³ Roche, *a.g.e.*, s.155

çularından Paul Samuelson'un şu sözü de bu bakımdan çok manidardır: "Ülkeleri kimin idare ettiği umurumda değil; yeter ki ekonomi derslerinde okutulan ders kitaplarını ben yazayım."²⁴

Fikir hareketlerinin eğitim alanına ilgisiz kalması mümkün değildir. Esasen, ders kitaplarına girme becerisini/başarısını göstere-meyen fikirlerin başarılı olma şansı ciddi biçimde azalmaktadır. Ders kitaplarına girmek demek bir fikrin marjinal olmaktan çıkıp ana/hâkim akım haline gelmesi demektir. Bu bakımdan, her fikir hareketi, ister istemez, bilinçli veya bilinçsiz, doğrudan veya dolaylı buna yönelir. Lâkin fikir hareketleri arasında eğitime ve ders kitaplarına yönelik bakımından farklılıklar olması gerekir ve beklenir. Toptancı, toplumsal mühendislikçi, kollektivist fikir akımlarının eğitimin tarzından değil muhtevastından şikayetçi oldukları görülür. Onlar için yanlış olan, kamu tarafından finanse edilen, bireyselliği ve farklılığı öldüren zorunlu ve toplu eğitim değil, bu eğitim sisteminde onların doğrularının öğretilmemesidir. Buna karşılık liberal fikir hareketlerinin bu meseleye bakışı daha farklıdır. Mevcut modern eğitim tarzının kendisi muhtevadan bağımsız olarak hatalı ve tehlikelidir. Tarzın muhteva üzerinde küçümsenemeyecek bir belirleyiciliği vardır. Mamafih, eğitim alanında etkili olma çabasına girişmemek, liberal bir fikir hareketi için kendi eliyle kendisine karşı kullanılacak bir silâhı hasımlarına teslim etmek anlamına gelir ve fikir savaşından galip çıkmayı zorlaştırır. Öyleyse, liberal fikir hareketlerinin yapması gereken, bir taraftan eğitimde desentralizasyona gidilmesini talep etmek, diğer taraftan ders kitaplarının muhtevastının belirlenmesinde etkili olmaya çalışmaktır.

Doğru olması bir fikrin zafer kazanması-na yetmez. Bu çerçevede, doğrunun muzaf-

fer olmak için taktik ve strateji ihtiyacı olmadığını, sadece varolmasının yeteceğini söyleyen J. Milton herhalde yanılmaktadır.²⁵ Belki de doğru, gerçekten, Milton'un dediği gibi, eninde sonunda muzaffer olacaktır. Ama önemli olan sadece doğrunun muzaffer olması değil, aynı zamanda bu zafere hangi maliyetlerle ulaşıldığıdır. Totaliterizmin yanlış olduğunun anlaşılması için 20. yüzyıldaki korkunç totaliter tecrübelerin yaşanması şart mıydı? Totaliterizmin yanlış felsefi temellere, hatalı bir insan anlayışına, yıkıcı bir toplum mühendisliği nosyonuna dayandığı zaten bilinmekteydi. Gerek Sovyet sosyalizmi, gerekse Alman Nazizmi ve İtalyan faşizmi deneylerinin önlenmesi pekalâ mümkündü. Ama liberalizm bu akımlara önce fikir planında mağlup oldu ve bu ülkeler ondan sonra totaliterizmin pençesine düştü. Meselâ, Hitler'in iktidara gelmesinden önce liberal düzene düşman olan Alman Tarihçi Okulu fikir alanında iktidara gelmişti.²⁶ Özgür olabilmek için özgürlüklerin akılcıca ve yaygın bir şekilde savunulması, bunun ısrarla yapılması ve daimî olarak yapılması şarttır. Hiçbir özgürlük mutlak teminat altında değildir. Ve, Hume'un dediği gibi, hiçbir özgürlük bir anda, yani tek bir meydan muharebesiyle kaybedilmemiştir.

E- Fikir Hareketleri Her Alana Yayılmalıdır.

Liberal bir fikir hareketi başarılı olmak için entellektüel mücadelesini bir iki alanda değil hemen hemen her alanda sürdürmelidir. Sadece iktisat ve siyasî düşünce sahalarında özgürlüğü savunmak yetmez, aynı çaba hukuk, sosyoloji, edebiyat, felsefe alanlarına ve sanat ve kültüre de taşınmalıdır. Zira, fikir mücadelesi her yerde cereyan etmektedir. Meselâ,

²⁴ Mark Skousen, *The Making of Modern Economics*, New York: M. E. Sharpe, s.351 vd.

²⁵ Atilla Yayla, *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınevi, 2000.

²⁶ Hayek, *Kölelik Yolu*, Çev.: Turhan Feyzioğlu ve Yıldırım Arsan, Ankara: Liberte Yayınevi, 1999.

iktisat alanında illiberal fikirleri darmadağın etmek, edebiyat kritiğinde özgürlük düşmanı fikirlerin iktisatta özgürlük lehine etkilenen kimselerden çok daha fazla sayıda insana etkili şekilde taşınmayacağı anlamına gelmez. Üstelik, ilginç bir şekilde, özgürlüğü gerçekten savunan ve belirli bir alanda bir miktar özgürlük bilgisine sahip olanların bir çoğu, başka alanlara gelince rotalarını şaşırarak en baskıcı tavır, fikir ve uygulamalara alkış tutup destek sağlayabilmektedir. Bu kimseler, meselâ, başkalarının özgürlükleri konusunda kendi özgürlükleri için olduğu kadar hassas olamamakta; sanatta özgürlüğü savunurken din özgürlüğüne doğrudan veya dolaylı olarak karşı çıkmakta; siyasî özgürlüğü isterken ekonomik özgürlüğü görmezden gelmekte; kendilerine din özgürlüğü isterken başkalarının din özgürlüğünün bastırılması için davetiye çıkarmaktadır. Bu yüzden, özgürlüğün, sistemli şekilde, her alanda, bilinçle ve ısrarla savunulması ve herkese, her zevke hitap edebilecek kadar zengin bir özgürlük literatürünün oluşturulması gerekmektedir.

Özgürlüğün savunulmasında tarih çalışmaları özel önem arz etmektedir. Hayek, insanların çoğunun ekonomik kanaatlerini ekonomi çalışma yoluyla değil, iktisat tarihî çalışma/okuma yoluyla edindiği yolundaki görüşü paylaşmaktadır.²⁷ Gerçekten, kapitalizmin, insanlık için çok yararlı şeyler yapmasına ve insanlığa hizmet bakımından sosyalizmden çok daha üstün olmasına rağmen, insanlığa felâketler ve korkunç dramlar yaşatan sosyalizmden çok daha kötü bir şöhrete sahip olmasının en önemli sebebi C. Dickens'in romanları ve Marksistlerin yazdığı sözde kapitalizm tarihleridir. Bunu geçelim, kapitalizm teriminin mucidi bile sosyalistlerdir. Yani sosyalistler en büyük hasımlarına isim verme hakkına ve gücüne sahip olmuş-

lardır. Hâlâ tarih çalışmaları alanında bir denge sağlanamamıştır.²⁸ O yüzden, tarih çalışmaları çok önemlidir ve bu alanda denge sağlamaksızın liberallerin yeterince etkili bir fikir mücadelesi vermeleri ve bu mücadelede zafer elde etmeleri güçtür.

F- Fikir Hareketleri Bir Çekim Merkezi Olmalıdır

Liberal bir fikir hareketinin başarısı liberal fikir ortamlarının oluşmasına ve bu ortamların cezbedici bir merkez haline gelmesine de bağlıdır. Çekim merkezi olmakta hem doğru ve etkili fikirlerin temsilcisi statüsünü kazanmak hem de güç sahibi olduğunu göstermek etkili olmaktadır. Doğruluk ve güç, insanları elbette çeker. Birçok insan için, daha doğrusu insanların çoğu için sıfırdan başlayıp bir çekim merkezi oluşturmaya kalkışmak hayal dahi edilemeyecek bir şeydir. Pek az insan bunu başarabilir. İnsanların çoğu, hazır buldukları muhitlere dahil olurlar. Hatta bunu bilinçli ve amaçlı bir tercih yapmadan gerçekleştirirler. O yüzden, hazır bir muhit, mevcut bir ortam olmak her fikir hareketi için çok önemlidir. Türkiye'de İslâmcılar ve sosyalistler bu imkâna sahiptir. Dolayısıyla yeni İslâmcı ve sosyalistlerin yetişmesi için özel bir gayret sarf edilmesine gerek yoktur. Yeni İslâmcılar ve sosyalistler yetiştiren süreç zaten işlemektedir. Buna karşılık liberallerin yeterince geniş ve iç dinamizme sahip, kendi kendini yeniden üretebilen bir ortam oluşturdukları henüz söylenemez. Bir çekim merkezi oluşturma mecburiyeti, tabiatıyla, liberallerin, olabildiğince, birlikte olmaya ve beraber hareket etmeye çalışmasını gerektirir. Beraberlikler oluşturmakta zorlanmak ise liberallerin sık sık karşılaştıkları bir durumdur. Çünkü onlar, emir-komuta zinciri için-

²⁷ Blundell, *a.g.e.*, s.36.

²⁸ Ralph Raico, "Kapitalizm ve Tarihçiler", Çev. Niyazi Tanılır, *Piyasa*, Sayı: (Kış 2002) s. 75.

de, hiyerarşik tarzda veya cemaatleşme havasında bir araya gelebilecek kişiler değildir. Sadece dünya görüşleri değil, çoğu zaman, karakter özellikleri de bu tarzdan sıkı disiplinli ve aşırı belirleyici oluşumlara aykırıdır. Ne var ki, birlikte oluşların yarattığı sinerjiye ihtiyaçları da vardır. O yüzden liberaller, liberal bir beraberliğin, örgütlenmenin yol ve yöntemlerini geliştirmek gibi bir görevle karşı karşıyadır. Bu konuda önlerinde yeterince aydınlatıcı ve yol gösterici örnekler yoktur. Beraberlikler geliştirerek nasıl bir çekim merkezi haline geleceklerini liberaller yaşayarak öğreneceklerdir.

G-Fikir Hareketleri Uygulamacılığa Kalkışmamalıdır

Liberal fikir hareketleri başarılı olmak için fikir hareketi olarak kalmalı, uygulayıcılığa yönelmemelidir. Fikir üreticiliği ile o fikirlere dayanan politika önerilerini tatbik edicilik başka başka şeylerdir. Bir kimsenin iyi bir fikir insanı olması onun aynı zamanda iyi bir uygulayıcı, yani başarılı bir politikacı, bürokrat, teknokrat olacağını garanti etmez. Fikir insanlarıyla uygulayıcılar arasında bir çeşit işbölümü vardır. Ama ikisinin birbirinin yerini alması ne mümkün ne de gereklidir. Fikirlerle uğraşanlar, Hayek'in de vurguladığı gibi, genel ilkeleri gözetmeli, trendler üzerinde etkili olmaya çalışmalı, fakat ayrıntıları ve fiiliyatı uygulayıcılara bırakmalıdır.

Uygulayıcı olmamak, fikir hareketinin siyasî partilerin yerine ikame etmeye kalkışmaya ilâveten, bürokratların, teknisyenlerin yerini doldurmaya da yeltenmemesini gerektirir. İnsanların da hareketlerin de güç ve kabiliyetlerinin sınırları vardır. Bundan dolayı en iyisi işbölümü yoluyla dayanışmadır. Herkes kendi işiyle, yani fikir insanları fikirlerle, politikacı ve bürokratlar ise politika yapmak ve devlet cihazını idare etmekle uğraşmalıdır.

H-Fikir Hareketleri Bağımsızlıklarını Korumaya Hassasiyet Göstermelidir

Başarılı olmak isteyen liberal fikir hareketleri bağımsızlıklarını özenle korumalıdır. Bağımsızlığın değişik ayakları vardır. İlki organizasyonel bağımsızlıktır. Daha önce de vurguladığım gibi, fikir hareketleri herhangi bir siyasî partinin eki, uzantısı, organik parçası olmamalıdır. İkinci olarak, liberal fikir hareketleri malî bakımdan da bağımsız olmalıdır. Vergi mükelleflerinin parasının peşinden koşmamak liberal fikir hareketlerine çok yakışır. Bu hareketler devlet(ler)den para alan kuruluşlarla çalıştığında da genel veya özel faaliyet alanlarını çok iyi tanımlamalı, şaibeli sahalara girmemeli ve açık ve şeffaf bir biçimde çalışmalıdır. Çalışmalarında kanun ve hukuk çerçevesinde kalmaya dikkat etmelidir. Liberal fikir hareketlerinin sadece devlete karşı değil, büyük işletmelere, işverenlere ve işçi sendikalarına karşı da bağımsızlıklarını korumada hassas olması icab eder. Liberaller şu veya bu yerleşik çıkarın savunucusu değildir ve olmamalıdır. Onların gözettiği genel ilkelerdir, bu ilkelerin uzun vadede topluma sağlayacağı yarardır, şu veya bu sektörün veya sınıfın çıkarları değil. O yüzden liberal fikir hareketleri özel işletmelerden veya kuruluşlardan kaynak aldığı zaman bu, şarta, belirli çizgileri izlemeye, muayyen sektöryen çıkarları veya politikaları savunmaya bağlı olmamalıdır. Fikir hareketleri asla kaynak bulmada tek bir yere bağımlı hale gelmemelidir. Daha çok sayıda gelir kaynağı, daha çok imkân kadar daha fazla bağımsızlık da demektir.

I- Fikir Hareketleri Para ve Mevkinin Baştan Çıkartıcılığına Karşı Uyanık Olmalıdır

Para baştan çıkartıcı bir güçtür de aynı zamanda. Unutulmamalıdır ki, liberal bir fikir

hareketinin varlığıyla o hareketin parası olması veya olmaması arasında hiçbir zorunlu ilişki yoktur. Yani, bir fikri savunan bir hareket olmak için paraya ihtiyaç olduğu, parasız bunun yapılamayacağı görüşü yanlıştır. Bunu söylemek atla arabayı yanlış koşmaya, yani arabayı atın önüne koymaya benzer. Önce fikirler ve savunulacak idealler, izlenecek davalar olmalıdır. Para, gerekliyse, ondan sonra gelecektir. Ne kadar paranız olursa olsun, birkaç kişiyi kiralayıp bir fikir hareketi başlatamazsınız; buna karşılık pılı pırtısı olmayan bir çok fikir hareketinin tarihte iz bıraktığını görürsünüz. Başlangıçta belirleyici faktör olmayan paranın, ileri aşamalarda da ana faktör haline gelmemesine dikkat edilmelidir.

Liberal açıdan bakıldığında bu ilkenin muhtemel yansımaları şunlardır: Liberal fikir hareketi özünde gönüllülüğe ve idealizme dayanmalıdır. İmkân olduğu sürece somut işler yapan herkese, emeğinin ve uzmanlığının karşılığı ödenmelidir. Ama işleri sadece malî kazanç için yapan, onlara gönüllülüğünü ve idealizmini hiç katmayan kimseler, fikir hareketinin bir parçası olmaktan ziyade geçici olarak istihdam edilen uzmanlar olarak görülmelidir.

Liberal fikir hareketleri devlet veya özel sektörde, yahut siyasî partilerce yapılacak cömert para ve mevki tekliflerine karşı da dikkatli olmalıdır. Her insan çok para kazanmak, iyi mevkilerde bulunmak isteyebilir. Bu elbette ki meşru bir istektir. Ama fikir hareketleri hiçbir zaman para veya mevki ile özdeşleşmemeli, para ve mevki imkânlarına gidenler fikir hareketiyle kurumsal ilişkilerini gevşetmeli ve o hareketin temsilcisi hüviyetini taşımamalıdır.

K-Fikir Hareketleri Kurumsallaşmalıdır

Fikir hareketlerinin başarılı olma şartlarının en önemlilerinden biri kurumsallaşmadır.

Bir fikir hareketinin ortaya çıkmasında bir bireyin veya aynı anda birkaç bireyin öncü rolü olabilir. Hatta bu kaçınılmazdır. Ancak, bir fikir hareketinin başarılı olma derecesiyle kurumsallaşması arasında yakın bir ilişki vardır.

Bir defa bir fikir hareketi tek kişiyle özdeşleşmemelidir. Yani o hareket bir kişinin varlığı ile kaim olmamalıdır, o kişinin yetenek ve özellikleri ne olursa olsun. Fikir hareketine mensup olanların sayısı ve etki alanı, çok hızlı olmasa bile, hatta çok hızlı olmayacak şekilde, genişlemeli, genişletilmelidir. Bir fikir hareketinin kurumsallaşmasında ilk adım budur. Başka bir deyişle, kapı yeni gelecek kabiliyetli, istekli ve lüzumlu vasıfları haiz kimselere daima açık tutulmalıdır. Yıllarca hep aynı kişilerle anılan ve aynı kişilerce temsil edilen bir fikir hareketinde birşeyler yanlış demektir. Fikrin temsilcisi olarak devamlı yeni isimler, yeni kabiliyetler ortaya çıkmalı ve fikir hareketinin doğrudan el attığı veya dolaylı olarak temsil edildiği, etkili olduğu alanlar genişlemelidir. Bunun olabilmesi için o hareket içinde iyi bir uyum olması, yersiz ve gereksiz kıskanma, çekişme ve çelmelemeler tezahür etmemelidir. İsteyen herkes fikir hareketinde kabiliyetlerini sergilemeyi ve kendini geliştirmeyi teşvik edici bir ortam bulmalıdır.

Bireylerin kabiliyeti ne olursa olsun, herkes başkalarının uzmanlığına ve desteğine ihtiyaç duyabilir. Hiç kimse her şeyi tek başına yapamaz. Kimse her şeyi yalnız başına bilemez. Kendimiz ne kadar iyi olursak olalım, yalnız kaldığımızda istediğimiz etkiyi yaratamayabiliriz. Merhum hocam Prof. Aydın Yalçın'ın bir sözünü burada tekrarlamadan geçemeyeceğim. A. Yalçın şöyle derdi: "*Tek başına bir yüce dağ olmak yetmez, rüzgâr sağından solundan vınlayarak geçer; rüzgârı kesebilmek için bir yüce dağlar silsilesi olmak gerekir.*" Evet, bir fikir hareketi tek bir dağa dayanmak yerine pek çok dağlar yaratıp bir set

oluşturabiliyorsa başarılı olacaktır. O yüzden fikir hareketleri kişilerle özdeşleştirilmemeli, kurumlaştırılmalıdır. Bu, kişilerin katkısının, emeğinin ve çapının inkâr edilmesini gerektirmez. Aksine, kurumsallaşan fikir hareketi önemli, fedakâr ve etkili isimlerin hakettikleri ilgi ve saygıyı görmesini kolaylaştırır ve ilginin ve saygının daimileşmesini sağlar.

Kurumlaşmanın bir diğer gereği veya yansıması, fikir hareketlerinde aynı mevkilerin, özellikle öncülük ve idarecilik mevkilerinin hep aynı kişi veya kişiler tarafından işgal edilmemesi, buraların gerektiğinde yeni isimlere devredilmesi veya yeni isimlerle paylaşılmasıdır. Herkes sınırlı enerji ve imkâna sahiptir. Hiç kimse her daim aynı hızla koşmaz. Benzetme yerindeyse, fikir hareketlerini tek kişilik bir maratondan ziyade, bir çok kişinin aynı anda hem maraton koşması, hem de bayrak yarışı yapması gibi görmek lâzımdır. Bir fikir hareketinin başarısının en büyük ölçülerinden ve kalıcılığının en büyük göstergelerinden birisi, öncü ve idareci mevkilerinin yeni gelenlere veya geriden gelenlere devredilmesidir. Bunun nasıl olacağına standart bir yolu yoktur, her hareket kendi yolunu seçecek veya çizecektir. Bu çerçevede fikir hareketlerinin kendine özgü hususiyetlerinin olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Demokratik yöntemler –yani seçim- bu işin ne tek ne de en uygun yolu olabilir. Özellikle sınırlı sayıda insanla yürümek zorunda olan liberal bir fikir hareketinde herkes kendi gayret ve ehliyetiyle bir yere gelmelidir, oyla veya atamayla değil. Ama, belirli mevkileri gayet iyi dolduracağını ispatlamış ve buna dair arzusu olan kimseler de keyfi bir tutumla engellenmemelidir.

Kurumlaşmanın bir diğer gereği, fikir hareketinin iç işleyişinde ilkelerin, kuralların egemen olmasıdır. İlkeler değil de, anlık sempati veya antipatilerin veya keyfiliğin işlediği ortamlarda küçük ihtilâf ve çatışmalar zamanla tahrip edici kutuplaşma ve kavgalara

dönüşebilir. Özellikle liberal fikir hareketlerinde kurallılık ve hareket mensupları arasında problemleri biriktirmeden konuşmaya ve çözmeye çalışma mutlaka sahip olunması gereken çok yararlı bir meziyettir.

Kurumlaşmanın en sağlıklı göstergelerinden biri faaliyetlerde süreklilik ve kalıcılıktır. Bir fikir hareketi her daim yeni faaliyet türleri denemek yerine, faydalı ve etkili olduğu tecrübeyle kanıtlanmış faaliyetlere sabır ve ısrarla, hatta bazen inatla, devam etmelidir. Birbiriyle bağlantısız, gelip geçici, iz bırakmayan pek çok sayıda faaliyet yerine, daha az sayıda faaliyeti daha sürekli yapmayı seçmek doğru olacaktır. Fikir hareketleri mensupları, her adımından pratik sonuçlar bekleyen politikacılar veya işadamları gibi düşünüp hissedemezler. Bazı zamanlar faaliyetlerinin hiçbir etkisi (işadamı lisansı ile getirisi, kazancı) yokmuş gibi görünebilir. Bu durumda bile faaliyetlere devam edilmesi gerekir, çünkü fikir hareketlerinin yatırımı ancak uzun vadede geri dönüşü olabilecek yatırımlardır. Talihsiz durumlarda bu vade bir insan ömrünü bile aşabilir. Normal şartlar altında her fikir hareketinin faaliyetlerinin 20-30 sene içinde tatmin edici seviyede meyve vermesi beklenir.

Sonuç Yerine

Bu yazıda önce ülkelerin siyasî, hukukî, iktisadî sistemlerinin ana renginin ve temel özelliklerinin belirlenmesinde en önemli faktörlerden birinin fikirlere, fikir insanları ve fikir hareketleri olduğunu belirttim. Daha sonra fikir hareketlerinin başarı şanslarını, tarihî ve güncel fikir hareketlerinin tecrübelerinden ve bu arada Liberal Düşünce Topluluğu'ndaki izlenimlerimden yararlanarak tespit etmeye ve açıklamaya çalıştım. Bekleneceği üzere, bunu, liberal fikirlere ve liberal fikir adamlarına özel göndermelerle yaptım. Bu konudaki tespit, kanaat ve iddialarımın tam olarak kapsayıcı, tüketici, ilgili her soruya cevap

vermeye yeterli olduğunu iddia etmiyorum. Mevzunun daha fazla sayıda yazıda ele alınması, daha önemlisi, çok daha fazla sayıda fikir hareketinin hayat bulması ve bize üzerinde çalışabileceğimiz, ders alabileceğimiz örnekler sunması gerektiğine inanıyorum. Buna rağmen, Türkiye’de de dünyada da hayli bakir olan bir alanda bir başlangıç yaptığımı ve en azından meselenin tartışılması için bir zemin açtığıma kaniyim.

Fikirlerin önemi ve fikir hareketlerinin toplum hayatında başka türlü ve başka kişi ve gruplarca doldurulamaz yerleriyle ilgili kanaatlerim çok kuvvetli olmakla beraber, bunun, siyasî önderliğin, siyasî hareketlerin, bürokratik kadroların, medyanın ve diğer toplumsal unsurların ülkelerin belirli renklerle bürünmesinde hiç etkisi ve rolü olmadığını düşündüğüm izlenimini uyandırmasını is-

temem. Elbette ki bunların her birinin çok önemli, vazgeçilmez yerleri ve rolleri vardır. Fikir hareketlerinin onların yerini doldurması mümkün değildir. Bütün vurgulamak istediğim, özellikle uzun vadeli bakıldığında, ana belirleyicinin fikirler olduğudur. Evet, fikirler temeldir; ama fikirlerin hayat bulması da siyasî, bürokratik, hukukî kadrolara ve sivil toplumun çeşitli unsurların davranış ve faaliyetlerine bağlıdır. Bir ülkede her ikisinin de boşluğu varsa herhalde harekete geçmek, bir yerden işe başlamak gerekmektedir. Türkiye’de durum bu olduğu için Liberal Düşünce Topluluğu bir fikir hareketi olarak on yıl önce yola çıkmış ve on yıllık yürüyüşünün sonunda bir yere gelmeyi başarmıştır. LDT’nin doğuş hikâyesi ve gelinen yerin ve geleceğinin benim gözümde nasıl görüldüğüyse bir başka yazının konusu olmalıdır.

Demokrasiyi Koruma Kılavuzu

Atilla Yayla

Demokrasiyi korumak gerekli midir? Gerekli ise nasıl yapılmalıdır? Demokrasi demokratik hak ve özgürlükler sınırlanarak ve halkın bazı kesimleri baskı altına alınarak korunabilir mi? Demokrasiye duyulan aşırı veya abartılmış muhabbet demokrasinin ölüm fermanının mührü olabilir mi? Korunması asıl gereken şey yoksa demokrasi değil de başka bir şey midir? Demokrasi bir araç mıdır, bir amaç mıdır? Araç olursa ne olur, amaç olursa ne olur? Askerlerle sivillerin hayata bakış tarzları arasında farklılıklar var mıdır? Bir demokraside resmi dil dışındaki dillerde yayın ve eğitime izin verilebilir mi? Verilirse ülke parçalanır mı? Demokrasi-lerde yolsuzluk olur mu? Siyasî iktidarların yozlaşması nasıl önlenir? Siyasal meşruiyetle sosyal meşruiyet aynı şey midir? Liberalizm ile demokrasi birlikte ve birarada yaşayabilir mi? Özgürlüğü fikirler ülkemize ne zaman ve ne yolla sızmaya başladı. Dinî cemaatlere eğitimde ayrıcalık tanınabilir mi? Bu sorulara ve benzerlerine spekülasyona ve önyargılara değil de sağduyuya sağlam bilgiye ve mantıklı muhakemeye dayanan cevaplar arıyorsanız *Demokrasiyi Koruma Kılavuzu*’yla doğru ve yararlı adresi bulabilirsiniz.

LIBERTE

Kitaplığınızda Özgürlüğe Yer Açın...